

Fu-yü Kırgızcası ve Akrabaları*

Mehmet Ölmez
(İstanbul)

Fu-yü Kırgızcası

Fuyü Kırgızcası, *azak* grubuna girip Hakasçayla benzer ses özellikleri gösteren bir Türk dilidir. Türkoloji çevrelerinde, özellikle Türkiye’de yakın zamana değin gözden kaçmış olan bu dili bugün Çin Halk Cumhuriyeti’nin Mançurya bölgesinde, Harbin’e 160 km. uzaklıkta, Qiqihaer’e yakın yerde yaşayan Fuyü Kırgızları konuşmaktadır. Sayıları, J. Janhunen’in verisiyle 900 kişidir. Yine Janhunen’in 1988 tarihli verisiyle bu dili akıcı olarak konuşup anlayan 70 yaş üzeri olan dokuz kişidir. 50 yaş üstü ise Fuyü Kırgızcasını anlamakla birlikte tam olarak kullanamaktadırlar. Orta yaş kuşağı ise çoğunlukla iki dilli olup yörede baskın olan Oyrat (Ölöt) Moğolcasını bilmektedirler. Fuyü Kırgızları kendilerinin Yenisey bölgesinden, Güney Sibiry’a’dan Mançurya’ya 1755-57 yıllarında geldiklerine inanmaktadırlar. Fu-yü Kırgızları din olarak Şamanizm ve bir ölçüde de Lamaizmin etkisi altındadırlar.

Fuyü Kırgızcasıyla ilgili bilgilerimiz 胡振华 ‘HU Zhen-hua’nın çalışmalarına, malzemelerine, Tenişev’in yayınlarına ve son olarak C. Schönig’in etraflı incelemesine dayanmaktadır. Ancak elimizdeki verilerin, dil malzemesinin toplamı bir-kaç yüz sözcüğü geçmemektedir. Bunların hemen tümü de HU Zhen-hua’nın ve Tenişev’in çalışmalarına dayanmaktadır. Fuyü Kırgızcası ile ilgili daha ayrıntılı ve yeterli çalışma yapabilmek için daha fazla derlemeye gereksinim vardır. Bugün için elimizde bu dile ait yalnızca iki şiir

* Daha önce Mersin’de XII. Dilbilim Kurultayı’nda okunan bildiri metnine dayanan bu yazı “Sözvarlığı Açısından Fu-yü Kırgızları ve Dilleri” (XII. Dilbilim Kurultayı, 14-16 Mayıs 1998, Mersin Üniversitesi, yay. Y. Aksan, M. Aksan, Mersin 1998: 187-196) adıyla yayımlanmıştı. Çeşitli dizgi yanlışlıklarını da içeren bu yazıyı burada biraz daha değiştirilmiş ve genişletilmiş olarak yayınlıyorum. Bir sonraki yazının alan araştırmasına dayanmasını diliyorum.

bulunmaktadır (bak. HU Zhen-hua, Guy IMART 1987). Her iki şiir de edebî olarak, dilin genel yapısı doğrultusunda fikir verecek türden değıllerdir. Dolayısıyla aşğıdaki çalışmanın da konuya ilişkin bir ön çalışma, ilk çalışma olmaktan çok öteye geçtiğini öne süremeyiz.

Çalışmamızın sonunda HU Zhen-hua'nın yayınlarında yer alan malzeme bir kez de ET ile karşılaştırmalı olarak yer almaktadır. Söz konusu malzeme az da olsa Fuyü Kırgızcasının sözvarlığı ve sesbilgisi, ait olduğu Türk dil grubu üzerine bir fikir vermektedir.

Bu verilere, HU Zhen-hua'nın elimizdeki sınırlı verisine dayanarak Fuyü Kırgızcasının Hakasçayla hemen hemen aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Kısaca Fuyü Kırgızcasının ses özellikleri şunlardır (bu özellikler Eski Türkçeye [ET] göredir):

1. /d/ sesinin /z/ye değışmesi: ET *adək* > *azık* "ayak", ET *bedük* > *büzik* "yüksek", ET *kudruk* > *kuzruk* "kuyruk", *küdegü* "güveyi" > *küzi* "nişanlı", ET *udı-* > *uzı-* "uyumak".

2. Söziğinde ünlüler arası g sesinin kimi örneklerde kaybolarak kendinden önceki ünlüyü uzatması: ET *agır* > *ār* "ağır", ET *agız* > *az* "ağız", ET *sıgun* > *sīn* "geyik", ET *yigit* > *cūt* "genç", ET *yogun* > *yōn* "kaba, sert".

3. Sözsönu -g seslerinin h olması: ET *tag* > *tah* "dağ", *sarığ* > *sarık* "sarı", *uluğ* > *uluh* "büyük".

4. Ünlüler arası ötümsüz k, p, s, ş ünsüzlerinin ötümlüleşerek kimi örneklerde sırasıyla g, b, z ve j olması: ET *apa* > *aba* "baba", ET **bēş on* > *bijin* "elli", *bışur-* > *bijir-* ~ *bişir-* "pişirmek, kaynatmak", ET *kişi* > *kiji* "insan, kişi", ET *isig* > *izih* "sıcak", ET *esür-* > *izir-* "sarhoş olmak", Çağ. *ısrığa* ⇒ *ızırğa* "küpe", ET *yağa* > *yaga* "yaka", ET *yokaru* > *yogor* "üst, yukarı".

5. Hakasçadan farklı olarak y-'nin ç- değil de onun ötümlü karşılığı olan c-'ye dönüşmesi: ET *yaņa*, OT *yaňan*, *yağan* ⇒ *cān* "fil", ET *yap-* > *cap-* "örtmek, kapatmak", ET *yēt-* > *cit-* "ulaşmak", ET *yay* > *cay* "yaz", ET *yē-* > *ce-* "yemek".

6. Hakasçada olduğu gibi kimi örneklerde, özellikle geniz seslerinin komşuluğunda y-'nin n- olması: ET *yañı* > *nā* "yeni", OT *yaňak* > *nāh* "çene", ET *yağmur* > *namur* "yağmur", ET *yan-* > *nan-* "geri dönmek", ET *yumurtğa* > *nomurtğa* "yumurta",

7. Hakasçadan farklı olarak sözbaşı ç- ünsüzünün s-'ye değil de ş-'ye dönüşmesi: ET *çap-* > *şap-* "vurmak, çarpmak", ET *taşık-* > OT *çık-* > *şt-*

“çıkma”; aynı değişiklik Moęolcadan alıntı olan *şah* “vakit, zaman” (< Mo. *çağ*) sözünde de görülür.

8. Sözbaşı *b*- ünsüzlerinin Hakasçada olduğu gibi *p*-’ye dönüşmesi: ET *bagla-* > *palgı-* “bağlamak”, ET *bar-* > *par-* “gitmek”, ET *bay* > *pay* “zengin”, ET *bil-* > *pil-* “bilmek”; ET *bulut* > *pult* “bulut”, ET *burun* > *purun* “önce, eski, evvel”.

9. Sözsönü -z ünsüzlerinin -s olması: ET *yaz* > *cas* “ilkbahar”, ET *yez* > *ces* “bakır”, ET *yultuz* > *yultıs* “yıldız”, ET *az* > *as* “az”, ET *küz* > *küs* “güz, sonbahar”, ET *kız* > *kıs* “kız”, ET *semiz* > *simis* “semiz, yağlı”, ET *söz* > *sös* “söz”.

Yukarıdaki özellikler göz önünde bulundurulduğunda Fuyü Kırgızcasının Hakasça ve Sarı Uygurca ile yakınlığı ortaya çıkar. Yine de sesbilgisi ve söz-varlığı açısından öteki Sibir dilleriyle karşılaştırılmasında yarar vardır. Aşağıdaki karşılaştırmada Hakasçanın dışında Yakutça ve Tuvaca da karşılaştırmaya katılmıştır. Karşılaştırmada,

1. Sibir grubu Türk dilleriyle karşılaştırılmasının gerekliliği,
2. Alıntılar açısından Fuyü Kırgızcasının yeri,
3. Hakasçayla olan yakınlığı,
5. Sarı Uygurcayla olan yakınlığı ayrı ayrı ele alınmıştır.

Karşılaştırmalarda ele alınan örneklere yeri geldikçe řu sırayla değinilmiştir, örneklerin alındığı sözlükler ise kaynakçada yer almıştır:

Fuyü Kırgızcası [Fuyü], Hakasça [Hak.], Sarı Uygurca [SUyg.], Tuvaca [Tuv.], Yakutça [Yak.], Eski Türkçe [ET], Orta Türkçe [OT], Ana Türkçe [AT].

Niçin Sibir Grubu Türk Dilleri ile Karşılaştırmalı?

Fuyü Kırgızcasında kimi sözcüklerde söziçinde, iki ünlü arasında kalan -g- ünsüzünün düşmesi sonucu ikincil ünlü uzunluğunun ortaya çıkar. Bu yönüyle de Fuyü Kırgızcası Sibir grubu Türk dilleriyle benzerlik gösterir:

Fuyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.	ET
aal “köy”	<i>aal</i>	<i>ağıl</i>	<i>aal</i>	<i>ıal</i>	<i>ağıl</i>
aar “ağır”	<i>aar</i>	<i>uur</i>	<i>aar</i>	<i>ıar</i>	<i>ağır</i>
aas “ağız”	<i>aas</i>	<i>uus</i>	<i>aas</i>	<i>uos</i>	<i>ağız</i>

Yukarıdaki örneklerin dışında iki ünlü arasında -g-/-ğ- sesinin korunduğu örnekler de vardır:

GT *akar-*, TT *ağar-* karşılığında Yakutçada denk bir örnek bulamayız; *maṇḥay-* ise Kalmukça *maṇḥā-* ile karşılaştırılabilir, bak. Kałuzyński: 57.

Fuyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.	ET
agar- “ağarmak”	<i>ağar-</i>	<i>ağar-</i>	<i>agar-</i>	≠ <i>maṇḥay-</i>	<i>ağar-</i> < AT * <i>āğar-</i>
agaş ~ agış “odun”	<i>ağas</i>	<i>yığaş</i>	<i>ıyaş</i>	≠ <i>mas!</i>	<i>ıgaş</i> < ı+ <i>ğaç</i>
agırı- “hastalanmak, hasta olmak”	<i>ağır-</i>	<i>ağır-</i>	<i>aarı-</i>	<i>ıarıy-</i>	<i>ağrı-</i> < <i>ağır+ı-</i>
agırın “yavaş, yavaşça”	<i>ağrın</i>	<i>ayar</i>	≠ <i>ayaar</i> , <i>oojum</i>	≠ <i>orguuy-</i>	<i>ağru+n</i> , <i>ağur-u</i>
agırh “hastalık”; krş. <i>agırı-</i> .	<i>ağırığ</i>	<i>ağrık</i>	<i>aarığ</i>	<i>ıaru</i>	<i>ağrığ</i> < <i>ağrı-ğ</i>

Fuyü *agırın* karşılığında Yakutçada *argıy ~ argüy* biçimleri yer alır ki Kałuzyński bu örneği Moğolcaya bağlar ve Ordos Moğolcası *argül*, Kalmukça *argül*, Halhaca *algür* ile karşılaştırır (s. 133). Kałuzyński’yi anmakla yetinen Sevortyan ise ek olarak Pekarski’deki yazım biçimlerine yer verir (аргы / оргүй: I 144); Yakutça sözlükte de benzer örnek yer alır: **opryy** “тихо, смирно; медленно” (YakRS 276 a).

Fuyü *agırın* ve Hak. *ağrın* biçimleri tam da ET *ağru*, daha tam olarak OT *ağrun* < *ağru+n* (birliktelik durumu eki) ile karşılaştırılabilir.

Yukarıdaki örnekler açısından ele alındığında Fuyü Kırgızcasının en uzak olduğu dil Yakutça, en yakın olduğu dil ise Hakaşça ve Sarı Uygurcadır; *aal* “köy”, *agırın* “yavaş” örnekleri de göz önünde bulundurulursa Hakaşçaya Sarı Uygurcadan da yakın olduğu görülür. Her iki dilde de, Fuyü Kırgızcası ve Hakaşçada *aal* biçimini bulurken Sarı Uygurcada *ağıl* biçimini buluruz. Ayrıca *agırın* “yavaş” sözcüğü de yine yalnız bu iki dilde görülür.

Sözvarlığı Açısından Genel Türkçeyle Benzerliği

Fuyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
agar- “ağar- mak”	<i>ağar-</i>	<i>akar-</i>	<i>agar-</i> ;	≠ <i>maṇḥay-</i>
agırh “hastalık”	<i>ağırığ</i>	<i>ağrık</i>	<i>aarığ</i>	<i>ıaru</i>

agırı- “hasta- lanmak, hasta olmak”	<i>ağır-</i>	<i>ağır-</i>	<i>aarı-</i>	<i>ıarıy-</i>
altın “altın”	<i>altın</i>	<i>altın</i>	<i>aldın</i>	≠ <i>kıhıl kömüs</i>
am “şimdi, rahat”	<i>am</i>	= <i>amgo</i>	<i>am;</i>	≠ <i>biligin anı</i>
añ “yabanî hay- van”	<i>añ</i>	<i>añ</i>	<i>añ</i>	≠ <i>kul</i>
apşih “yaşlı, yaşlı kişi”	= <i>apsah</i> (<i>Koy. apçak</i>)	-?	= <i>aşak</i>	<i>kırcağas</i> <i>oğonńor</i>
ara “arı”	<i>aar</i>	≠ <i>zona</i>	<i>arı</i>	<i>ıııria</i>
aş “yiyecek, aş, yemek”	<i>as</i>	* <i>as</i> (<i>asta-</i>)	<i>aş</i> (<i>a's-çem</i>)	<i>as</i>
ayih ~ ayah “kadeh, bardak”	<i>ayah</i>	<i>ayak</i>	<i>ayak</i>	<i>aýağ</i>
burun “önce, evvel”	<i>purun</i>	<i>pırın</i>	<i>burun,</i> <i>murun</i>	<i>murun</i> “burun”
dart- “çekmek”	<i>tart-</i>	<i>tart-</i>	<i>tırt-</i>	<i>tart-</i>
digir ~ diğir “gök, gökyüzü”	<i>tigır</i>	<i>teñir</i>	<i>deer</i>	<i>tañara</i>
dimir ~ dümür “demir”	<i>timır</i>	<i>temir</i>	<i>deñir</i>	<i>timir</i>
dıgar “dışarı” (ayrıca <i>şıh-</i> “çıkma”))	<i>tashar</i> (ayrıca <i>sıh-</i>)	<i>tıskarı</i>	<i>daşkaar</i>	= <i>tahırca</i>
Goy “koyun”	<i>hoy</i>	<i>koy</i>	<i>hoy</i>	≠ <i>baaran</i>
güşcoh “güç- süz”	<i>küçi çoh</i>	krş. <i>kuş,</i> <i>gu^hş</i>	<i>küş çok</i>	<i>küühe suoh</i>
im “ilaç, hap”	<i>imi</i>	* <i>em</i> (<i>emçi</i>)	<i>em</i>	<i>emp</i>
imçi “doktor”	<i>imci</i>	<i>emçi</i>	<i>emçi</i>	krş. <i>emçit</i>
sıgır “kör”	<i>sohır</i> “be- neklı, alaca”	<i>sokur,</i> <i>sugur,</i> <i>sıgır</i>	<i>sogur;</i>	≠ <i>harağa</i> <i>suoh</i> <i>oğonńor</i>

Fuyü *ara* için SUyg.’da *zona* yer alır, Sarı Uygurların komşularına

bakıldığında, (Kara Yogurların dilinde) Moğolcada *cögey*, Halha Moğolcasında *zögiy* biçimlerini buluruz, bak. L 1074.

Füyü *ayih* ~ *ayah* karşılığında Yakutçada bugün yaygın olarak *çaaskı* (< Rus.) görülürse de YakRS'da *aḡaḡ* örneğine de yer verilir: айах («й» носовой) 4) *ист. самый большой кусок длыа кумыса* (s. 33 b).

Füyü *güşcoh*'un kökü olan **güş* “güç, kuvvet” için SUyg.'da *pəkdəğ*, *pək* (69 b), *guhş* (157 b), *kuş* (175 b), *kuşəğ* yer alır. Hakasça ve Yakutça örnekler ise 3. kişi iyelik eki almıştır.

Füyü *im* için Yakutçada *emçi* (540 b) ve *vraç* (< Rus.) yer alır. Yak. örnekteki +*çit* Türk dillerindeki +*çI* ekinden farklı ele alınmalıdır. Bu konuda bak. *PhTF* I, Poppe s. 680: +*sıt*/+*hıt*; *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıka*, Moskva 1982, s. 111-112, § 155; Krueger s. 116-117; ayrıca krş. Mo. *emçi* (< ET *em+çi*) L 311 a.

Füyü Kırgızcası Türk kökenli sözcükler açısından incelendiğinde Hakasça, Sarı Uygurca ve Tuvaca ile önemli bir birlik gösterir, *sıgır*, *agar-*, *am*, *aḡ apşih*, *ayih* ~ *ayah*, *Goy*, *imçi* sözcüklerinin bulunmayışı, bunların yerine başka sözcüklerin, özellikle de alınma sözcüklerin bulunuşu açısından Yakutçadan ayrılır.

ET Söziçi ve Sözsönu *d* Sesinin *z* Olarak Gelişimi

Füyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
ahsır at “tay”	<i>ahsır</i>	<i>azgır</i>	= <i>askır</i>	<i>atır</i>
azıh “ayak”	<i>azah</i> “ayak, pençe”	<i>azak</i>	<i>adak</i>	<i>atah</i>
bos “vücut”	<i>pos</i>	<i>poz</i>	<i>bot</i>	≠ * <i>beye</i>
Guzruh “kuyruk”	<i>huzuruh</i>	<i>kuzruk</i>	<i>kuduruk</i>	<i>kuturuk</i>
uzı- “uyumak”	<i>uzu-</i>	<i>uzu-</i>	<i>udu-</i>	<i>utuy-</i>
Gizin- “giyinmek”	<i>kizın-</i>	<i>kezin-</i>	<i>kettin-</i>	<i>ketilin</i>
güzi “güvey”	<i>kizö</i>	<i>küzegi</i> , <i>küzegü</i>	<i>küde</i>	<i>kütüö</i>
yıstıh , yışlıh “koku, kokma”	<i>çıstığ</i>	≠ <i>u^hGağ</i>	<i>çıdığ</i> “çürük, bozuk”	<i>sıttaaḡ</i> “kokulu”

Tuv. *askır* biçimi Hakasçadan geçmiş olmalı.

Yakutçada “vücut, beden” anlamındaki sözcük YakRS’da *beyem* olarak yer alır, buradaki +m’in bir ek olduğu açıktır.

Kısaca -z- dilleri olarak adlandırdığımız dillerde “giyinmek” karşılığı ET *kedin-* eyleminden gelişen biçimler buluruz. Yak. ve Tuv. biçimler ise **kedilin-* (< *ked-il-in-*) eylemiyle ilişkili olmalı.

Füyü *yıstıh*, *yıslıh* karşılığında Sarı Uygurcada ET *yıd* ya da türevi bir sözcükle karşılaşmayız, bunun yerine *u^hGa-*, *u^hGalə-* “kokmak” eylemi ile *u^hGağ* “koku” sözcükleri yer alır. Füyü, Hak. ve Yak. biçimler ET *yıdlıg* (< *yıd+lıg*) ile ilişkili olmalı. Tuvaca biçim ise bir sıfat olmayıp yine ET *yıdıg* (< *yıd+ı-g*) adıyla ilgili olmalı.

Füyü Kırgızcası ET -d-, -d sesinin -z-, -z olarak gelişimi açısından ise, yukarıda görüleceği üzere Sarı Uygurca ile Hakaşçaya benzemektedir.

Alıntılar Açısından

Füyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
amır-la- “dinlenmek”	= <i>amıra-</i>	= <i>amıra-</i> “din- lenmek”	= <i>amıra-</i> “sevinmek, hoşlanmak”	= <i>amırah</i> , <i>amarah</i>
arah “içki, votka”	<i>araga</i>	<i>araki</i>	<i>araga</i>	<i>arığı</i>
arbin “çok”	<i>arban</i> “bü- yük, iri”	≠ <i>gö^hp</i> , <i>ge^hp</i>	<i>arbin</i>	≠ <i>elbeh</i> , <i>ula-</i> <i>han</i> , <i>deley</i>
dalay “deniz” = ET	<i>talay</i>	<i>taley</i>	<i>dalay</i>	≠ <i>muora</i> (Rus.)
Galu “yaban kızı”	≠ <i>aat</i>	<i>galu</i>	≠ <i>añgır</i>	∅
giçin “misafir”	≠ <i>aalcı</i>	∅	≠ <i>aalçı</i>	≠ <i>ıalcıt</i>
Guduh* “kuyu”	<i>hutuh</i>	≠ <i>ciñ</i> / <i>çjiñ</i>	<i>kuduk</i>	≠ <i>holuocas</i>
mürün “ırmak”	≠ <i>sug</i>	<i>ügüs</i>	≠ <i>hem</i>	≠ <i>örüs</i>
nom “kutsal yazı”	≠ <i>kniga</i>	<i>nom</i> , <i>lom</i>	<i>nom</i>	≠ <i>kinige</i>
ös- “büyüme- yetişmek”	<i>ös-</i>	≠ <i>bezə-</i> , <i>örle-</i>	<i>ös-</i>	≠ <i>ulaat</i> , <i>üün</i> , <i>sit</i>

Yakutçada dinlenmek karşılığı gerçekte *sınñan-* eylemi yer alır, öte yandan Fuyü *amurla-* aynı kökten olması gereken *amurah*, *amarah* “yardımsever, iyi kalpli” anlamlarıyla kullanılır. Hak., SUyg. ve Tuv. biçimler de yine Fuyü *amurla-* ile aynı kökten olup farklı bir ekle farklı bir anlamda kullanılmaktadırlar; Fuyü *amurla-* örneğini ET **amur+la-* olarak düşünebiliriz (bak. ED *amra-*), öteki örnekleri ise doğrudan ET *amra-* (**amur+a-*, yine krş. ED *amra-*) ile birleştirebiliriz.

Fuyü *giçin* “misafir” sözcüğünü Mo. *geiçin* (L 373 b), Halha *giyçin* (Vietze 76 b) ile karşılaştırabiliriz.

*ET *kudug* “kuyu” sözcüğü bu biçimiyle, ET *-d-* Fuyü, Hak. *-z-* gelişimine uymaması dolayısıyla Fuyü Kırgızcası ve Hakasça için alıntı bir sözcüktür. Tuvaca *kuduk* sözüne gelince, esas olarak ET *-ğ =* Tuv. *-g* olduğu için, yani ET söz sonu *ğ*’ler Tuvacada düzenli olarak korunduğu için (bir iki örnek hariç) bu sözcük Tuvaca için de alıntı bir sözcüktür. SUyg. *ciñ / çjiñ* sözü ise Çin. 井 *jīng* sözünden gelmektedir.

Fuyü *nom* “kutsal yazı” karşılığında Hak. ve Yak.’da *nom* sözünü bulamayız. Hak.’da “kitap” için *kniga*, “kutsal” içinse *ıztıh ve svyatoy* sözcüklerini; Yak.’da ise “kutsal” için *sibetiey* ve *ıtk* sözcüklerini buluruz.

Fuyü *ös-* (< Mo. *ös-* L 645 a) karşılığında SUyg. ve Yak.’da başka karşılıklar yer alır: SUyg. *bezə-* < ET *bedü-* ED 299 b, Yak. *üün-* < *ün-* M. Stachowski, 1993b: § 22.3, s. 91.

Fuyü Kırgızcası alıntılar açısından incelendiğinde yine en az Yakutçaya benzemektedir. Öteki dillerle ise önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak *mürün* sözü dolayısıyla ötekilerden ayrılmaktadır. Yine *Galı* “yaban kazı” ile yalnızca Sarı Uygurcayla uyum göstermektedir; *giçin* “misafir” ise araştırdığım kadarıyla yalnızca Fuyü Kırgızcasında bulunmaktadır.

Niçin Hakas (Sesçe) niçin Sarı Uygur değil?

Fuyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
naa “yeni, taze; az önce”	<i>naa</i>	<i>yañu</i>	<i>çaa, çaña</i>	<i>saña</i>
naah “çene”	<i>naah</i>	<i>yağ-</i>	<i>çaak</i>	<i>sıñaah</i>
namır “yağmur”	<i>nañmur</i>	<i>yağmur</i>	= <i>ça</i> ’s	<i>samur</i>
nan- “dönmek, geri gelmek”	<i>nan-</i>	<i>yan-</i>	<i>çan-</i>	≠ <i>ergiy-</i>
nandır- “döndürmek, geri çevirmek”	<i>nandır-</i>	<i>yandır-</i>	<i>çandır-</i>	≠ <i>tönnör</i>

emcek “göğüs”	<i>imcek</i>	= <i>emig</i>	= <i>emig</i>	= <i>emiıy</i>
cürüh “yürek”	<i>çürek</i>	<i>yürek</i>	<i>çürek</i>	<i>süreh</i>

Füyü *nandır*- karşılığında Yak.’da yer alan *tönnör* örneği ET *tönder*- ile karşılaştırılabilir (ED 518 b).

Bu bölüme kadarki örnekler Füyü Kırgızcasının karşılaştırmada yer verilen dillerden Yakutça dışındaki dillerle ses ve söz açısından yakınlığını ortaya koymaktadır. Ancak hemen yukarıda da görüleceği üzere, ET y- ünsüzü sözcüğünde bir geniz ya da gırtlak ünsüzü bulunduran sözcüklerde – ET *yanı*, *yañak*, *yağmur*, *yan-* gibi – yalnızca Füyü Kırgızcası ve Hakasçada *n-*’ye dönüşmektedir. Ayrıca *emcek* “göğüs” sözcüğü yalnızca bu iki dilde ortaktır. Yine ET yürek sözü Sarı Uygurcada başta y- sesini korurken her iki dilde değişerek ç-/c- olmaktadır.

Niçin Sarı Uygur, niçin Hakas değil?

Füyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
sıgır “kör”	<i>sohur</i>	<i>sokur, sugur, sıgır</i>	<i>sogur;</i>	≠ <i>ħarağa suoħ oğonn’or</i>
biçik “kitap”; biçik ürgün Gici “öğrenci”	<i>kniga</i>	<i>pıçig</i>	<i>bijik</i>	<i>kinige</i>
bicin “elli”	≠ <i>ilğ</i>	<i>pison, peson</i>	<i>bejen</i>	<i>bies uon</i>
miçin “maymun”	= <i>obez’- yana</i>	<i>piçin</i>	≠ <i>sarbaş-kın</i>	= <i>ebisiyeene, ≠ haya iççite</i>

Yukarıdaki örneklerden hareket edilmesi durumundaysa Hakasçadan uzaklaşmakta Sarı Uygurcaya yaklaşmaktadır. Ancak bu tarihsel ses gelişimine değil sözvarlığı ve bağlı olunan kültür çevresine dayanmaktadır.

Sarı Uygurca ve Hakasçadan Ayrıldığı Noktalar

Füyü	Hak.	SUyg.	Tuv.	Yak.
ayt- “sor-mak”	<i>ayt-</i> “konuş-mak, anlat-mak”	<i>ayt-</i> “konuş-mak, anlat-mak”	<i>ayıt-</i> “göstermek, açıklamak, öğretmek”	<i>ıyıt-</i> “sor-mak”

Füyü Kırgızcası Türk dilleri arasında bir çok açıdan Sarı Uygurcaya, özellikle de Hakaşçaya yakın olduğu halde kimi noktalarda bu dillerden ayrılır. Örneğin ET *ayt*- “sormak” eyleminde her üç dilden, Hakaşça, Sarı Uygurca ve Tuvacadan ayrılmakta, hem ses hem de anlam açısından sözcüğün eski biçimini korumaktadır; *ayt*- (< *ayıt*-) eyleminin daha eski “sormak” anlamını korumasıyla Yakutçayla uyum göstermekte, eskicil bir özellik çizmektedir.

SÖZLÜK:

Aşağıdaki sözlük yukarıda yer verilen Füyü Kırgızcası sözcüklerin yanı sıra incelemeye katılmayanları da içermektedir. Kısaltmalar Eski Türkçe, Orta Türkçe, Moğolca ve Türkçeyi (TT) göstermektedir. Köken açıklamaları kaynakçada yer verilen sözlüklere dayanmaktadır. ET için Clauson, Röhrborn, Nadelyayev ve Räsänen’e öteki diller için ilgili dillerin sözlüklerine başvurulmuştur.

Füyü Kırgızcasına Ait Örneklerin Dizini

aal “köy” = ET <i>ağıl</i>	ET <i>ağtar</i> -
aar “ağır” = ET <i>ağır</i>	apşih “yaşlı = krş. ET <i>avıçğa</i>
aas “ağız” = ET <i>ağız</i>	aptır “gövde, beden, sandık” = Mo.
agar- “ağarmak” = TT <i>ağar-</i>	<i>abdara</i>
agaş ~ ağış “odun” = ET <i>ığaç</i>	ara “arı” = ET <i>arı</i>
agırı- “hastalanmak = ET <i>agırı-</i>	arah “içki, votka” = Mo. << Arapça
agırın “yavaş = ET <i>akru</i> , OT <i>akrun</i>	عرقي <i>‘araki</i>
(< <i>akru</i> + <i>n</i> birliktelik durumu eki)	arbin “çok” = Mo. <i>arbin</i>
agrih “hastalık” = ET <i>agrig</i> < <i>agrı-g</i>	arı “öte taraf” = krş. ET <i>añarı</i> ,
ah “ak, beyaz” = ET <i>ak</i>	<i>ıñarı</i>
ahsır at “tay” = ET <i>adğır</i> ve <i>at</i>	arışlıq “arslan” = ET <i>arşlan</i>
akı “ağabey” = Mo. <i>ağa</i>	artih “çok” = ET <i>artuq</i>
al- “almak, satın almak” = ET <i>al-</i>	as “az, biraz” = ET <i>az</i>
aldih “geniş, açık” = krş. ET <i>alkıg</i> <	aş “yiyecek = ET <i>aş</i>
<i>alk-ig</i>	at “at” = ET <i>at</i>
altın “altın” = ET <i>altun</i>	at “ad, isim” = ET <i>at</i>
am “şimdi = krş. ET <i>amti</i>	ay “ay, kamer” = ET <i>ay</i>
amırla- “dinlenmek” = krş. ET <i>am-</i>	ayih ~ ayah “kadeh = ET <i>ayak</i>
<i>ra-</i> “sevmek, sevecen olmak”	ayt- “sormak” = ET <i>ayıt-</i>
añ “yabanî hayvan = krş. Mo. <i>añ</i>	azih “ayak” = ET <i>adağ</i>
añtar- “içini dışına çevirmek” = krş.	balgaş “çamur” = OT <i>balçık</i>

bıltır “geçen yıl, bildir” = OT *bıldır*
bıs “biz, şiş” = ET *béz*
bicin “elli” = ET *bêş + on*
biçik “kitap” = Mo. *biçig* < ET *bi-tig*
bos “vücut” = ET *bod*
bug “geyik, karaca” = krş. ET *buka* “boğa”
buluğ “köşe, bucak” = ET *buluğ*
burun “burun” = ET *burun*
burun “önce” = ET *burun*
caan “fil” = OT *yağan, yağan*
cap “örtmek, kapatmak” = ET *yap-cay* “yaz” = ET *yay*
ce “yemek” = ET *yê-*
cürüh “yürek” = ET *yürek*
dalay “deniz” = Mo. *dalay* = ET *taluy*
dart “çekmek” = ET *tart-*
dayı “dayı” = krş. ET *tagay*, TT *dayı*
diğar “dışarı” (ayrıca krş. *şih-* “çıkma”) = ET *taşgaru*
digir ~ diğir “gök” = ET *teğri*
dimir ~ dümür “demir” = ET *temir*
emcek “göğüs” = krş. ET *emig* (< *em-ig*)
Galu “yaban kazı” = krş. SUyg. *galu*
giis “keçe” = ET *kidiz*
Gizin “giyinmek” = ET *kedin-*
Goy “koyun” = ET *koñy*
Guduh “kuyu” = ET *kuduğ*
Guzruh “kuyruk” = ET *ğudruk*
güşcoh “güçsüz” = ET *küç + yok*
güzi “güvey” = ET *küdegü*
ib “ev” = ET *eb*
im “ilaç” = ET *em*
imçi “doktor” = ET *emçi*

miçin “maymun” = ET *bêçin*
mürün “ırmak” = Mo. *mören*
naa “yeni, taze; az önce” = ET *yañı*
naah “çene” = OT *yañak*
namır “yağmur” = ET *yağmur*
nan- “dönmek, geri gelmek” = ET *yan-*
nandır- “döndürmek, geri çevirmek” = OT *yantur-*
nom “kutsal yazı” = Mo. *nom*, ET *nom* < Soğdca *nwm* < Yun. *νομος*
nomurtga “yumurta” = OT *yu-murtga*
oñ “sağ, sağ taraf” = ET *oñ*
ös- “büyümek, yetişmek” = Mo. *ös-*
öş- “(ateş) sönmek” = ET *öç-*
san “sayı, miktar; numara” = ET *san* (< *sa-* “saymak”)
sıgır “kör” = OT *soğur ~ suğur*
sın “geyik, karaca” = ET *sıgun*
sööh “kemik” = ET *süñük*
suh “su” = ET *sub*
uluh “büyük” = ET *uluğ*
uyıttır- “utanmak” = (yalnızca ET *uyad-* !)
uzı- “uyumak” = ET *udı-*

Türkçe - Fuyü Kırgızcası Dizin

TT **ad** = Fuyü *at*
 TT **ağabey** = Fuyü *akı*
 TT **ağarmak** = Fuyü *agar-*
 TT **ağır** = Fuyü *aar*
 TT **ağız** = Fuyü *aas*
 TT **ak** = Fuyü *ah*
 TT **almak** = Fuyü *al-*
 TT **altın** = Fuyü *altın*
 TT **arı** = Fuyü *ara*
 TT **arслан** = Fuyü *arışın*

TT at = Fuyü <i>at</i>	TT göğüs = Fuyü <i>emcek</i>
TT ay = Fuyü <i>ay</i>	TT gök = Fuyü <i>digir ~ diğir</i>
TT ayak = Fuyü <i>azıh</i>	TT gövde = Fuyü <i>aptır</i>
TT az = Fuyü <i>as</i>	TT güçsüz = Fuyü <i>güşcoh</i>
TT az önce = Fuyü <i>naa</i>	TT güvey = Fuyü <i>güzi</i>
TT beden = Fuyü <i>aptır</i>	TT hastalanmak = Fuyü <i>agırı-</i>
TT beyaz = Fuyü <i>ah</i>	TT hastalık = Fuyü <i>agrıh</i>
TT bildir = Fuyü <i>bıltır</i>	TT irmek = Fuyü <i>mürün</i>
TT biraz = Fuyü <i>as</i>	TT ıçki = Fuyü <i>arah</i>
TT biz (şiş) = Fuyü <i>bıs</i>	TT ilaç = Fuyü <i>im</i>
TT bucak = Fuyü <i>buluğ</i>	TT isim = Fuyü <i>at</i>
TT burun = Fuyü <i>burun</i>	TT kadeh = Fuyü <i>ayıh ~ ayah</i>
TT büyük = Fuyü <i>uluh</i>	TT kamer = Fuyü <i>ay</i>
TT büyüme = Fuyü <i>ös-</i>	TT kapatmak = Fuyü <i>cap-</i>
TT çamur = Fuyü <i>balgaş</i>	TT karaca = Fuyü <i>bug</i>
TT çekmek = Fuyü <i>dart-</i>	TT karaca = Fuyü <i>sın</i>
TT çene = Fuyü <i>naah</i>	TT keçe = Fuyü <i>giis</i>
TT çevirmek (içini dışına) = Fuyü <i>an- tar-</i>	TT kemik = Fuyü <i>sööh</i>
TT çok = Fuyü <i>arbin</i>	TT kitap = Fuyü <i>biçik</i>
TT çok = Fuyü <i>artıh</i>	TT koyun = Fuyü <i>Goy</i>
TT dayı = Fuyü <i>dayı</i>	TT kör = Fuyü <i>sıgır</i>
TT demir = Fuyü <i>dimir ~ dümür</i>	TT köşe = Fuyü <i>buluğ</i>
TT deniz = Fuyü <i>dalay</i>	TT köy = Fuyü <i>aal</i>
TT dışarı = Fuyü <i>dıgar</i>	TT kutsal yazı = Fuyü <i>nom</i>
TT dinlenmek = Fuyü <i>amurla-</i>	TT kuyruk = Fuyü <i>Guzruh</i>
TT doktor = Fuyü <i>imçi</i>	TT kuyu = Fuyü <i>Guduh</i>
TT döndürmek = Fuyü <i>nandır-</i>	TT maymun = Fuyü <i>miçin</i>
TT dönmek = Fuyü <i>nan-</i>	TT miktar = Fuyü <i>san</i>
TT elli = Fuyü <i>bicin</i>	TT numara = Fuyü <i>san</i>
TT ev = Fuyü <i>ib</i>	TT odun = Fuyü <i>agaş ~ agış</i>
TT fil = Fuyü <i>caan</i>	TT önce = Fuyü <i>burun</i>
TT geçen yıl = Fuyü <i>bıltır</i>	TT öte taraf = Fuyü <i>arı</i>
TT geniş = Fuyü <i>aldıh</i> = Fuyü <i>açık</i>	TT örtmek = Fuyü <i>cap-</i>
TT geri çevirmek = Fuyü <i>nandır-</i>	TT sağ = Fuyü <i>oğ</i>
TT geri gelmek = Fuyü <i>nan-</i>	TT sağ taraf = Fuyü <i>oğ</i>
TT geyik = Fuyü <i>bug</i>	TT sandık = Fuyü <i>aptır</i>
TT geyik = Fuyü <i>sın</i>	TT satın almak = Fuyü <i>al-</i>
TT giyinmek = Fuyü <i>Gizin-</i>	TT sayı = Fuyü <i>san</i>
	TT sormak = Fuyü <i>ayt-</i>

TT **sönmek** (ateş) = Fuyü öş-
 TT **su** = Fuyü suh
 TT **şimdi** = Fuyü am
 TT **şiş** = Fuyü bıs
 TT **tay** = Fuyü ahsır at
 TT **taze** = Fuyü naa
 TT **utandırmak** = Fuyü uyuttur-
 TT **uyumak** = Fuyü uzı-
 TT **votka** = Fuyü arah
 TT **vücut** = Fuyü bos
 TT **yaban kazı** = Fuyü Galu
 TT **yabanî hayvan** = Fuyü aŋ
 TT **yağmur** = Fuyü namır
 TT **yaşlı** = Fuyü apşih
 TT **yavaş** = Fuyü ağırın
 TT **yaz** = Fuyü cay
 TT **ye-** = Fuyü ce-
 TT **yeni** = Fuyü naa
 TT **yetişmek** = Fuyü ös-
 TT **yiyecek** = Fuyü aş
 TT **yumurta** = Fuyü nomurtga
 TT **yürek** = Fuyü cürüh

Kökler Dizini

Arapça عرقى 'araki = Fuyü arah
 "içki, votka"

ET **adağ** = Fuyü azıh "ayak"
 ET **adğır** ve **at** = Fuyü ahsır at
 "tay"
 ET **ağıl** = Fuyü aal "köy"
 ET **ağır** = Fuyü aar "ağır"
 ET **ağız** = Fuyü aas "ağız"
 ET **ağrı-** = Fuyü ağırı- "hasta-
 lanmak"
 ET **ağrığ** < **ağrı-ğ** = Fuyü agrıh
 "hastalık"
 ET **ağtar-** = Fuyü aŋtar- "içini dı-
 şına çevirmek"

ET **ağ** = Fuyü ah "ak, beyaz"
 ET **ağru** = Fuyü ağırın "yavaş"
 ET **al-** = Fuyü al- "almak, satın
 almak"
 ET **alığ** < **alğ-ığ** = krş. Fuyü aldıh
 "geniş, açık"
 ET **altun** = Fuyü altın "altın"
 ET **amra-** = krş. Fuyü amırla- "din-
 lenmek"
 ET **amtı** = Fuyü am "şimdi"
 ET **aŋaru, ıgaru** = krş. Fuyü arı
 "öte taraf"
 ET **arı** = Fuyü ara "arı"
 ET **arslan** = Fuyü arıslıŋ "arslan"
 ET **artuğ** = Fuyü artıh "çok"
 ET **aş** = Fuyü aş "yiyecek"
 ET **at** = Fuyü at "at"
 ET **at** = Fuyü at "ad, isim"
 ET **aviçğa** = Fuyü apşih "yaşlı"
 ET **ay** = Fuyü ay "ay, kamer"
 ET **ayağ** = Fuyü ayıh ~ ayah
 "kadeh"
 ET **ayıt-** = Fuyü ayt- "sormak"
 ET **az** = Fuyü as "az, biraz"
 ET **bêçin** = Fuyü miçin "maymun"
 ET **bêş + on** = Fuyü bicin "elli"
 ET **bêz** = Fuyü bıs "biz, şiş"
 ET **bod** = Fuyü bos "vücut"
 ET **buğa** = Fuyü bug "geyik,
 karaca"
 ET **buluğ** = Fuyü buluğ "köşe, bu-
 cak"
 ET **burun** = Fuyü burun "burun"
 ET **burun** = Fuyü burun "önce"
 ET **eb** = Fuyü ib "ev"
 ET **em** = Fuyü im "ilaç"
 ET **emçi** = Fuyü imçi "doktor"
 ET **emig** (< **em-ig**) = Fuyü emcek
 "göğüs"

ET **ığaç** = Fuyü *agaş* ~ *agış* "odun"

ET **kedin-** = Fuyü *Gizin-* "giyinmek"

ET **kidiz** = Fuyü *giis* "keçe"

ET **konıy** = Fuyü *Goy* "koyun"

ET **kıdruık** = Fuyü *Guzruh* "kuyruk"

ET **kıduığ** = Fuyü *Guduh* "kuyu"

ET **küç + yok** = Fuyü *güşcoh* "güçsüz"

ET **küdegü** = Fuyü *güzi* "güvey"

ET **nom** = Fuyü *nom* "kutsal yazı"

ET **on** = Fuyü *on* "sağ, sağ taraf"

ET **öç-** = Fuyü *öş-* "(ateş) sönmek"

ET **san** = Fuyü *san* "sayı, miktar; numara"

ET **sıgun** = Fuyü *sıun* "geyik, karcı"

ET **sub** = Fuyü *suh* "su"

ET **sünük** = Fuyü *sööh* "kemik"

ET **tağay** = Fuyü *dayı* "dayı"

ET **tart-** = Fuyü *dart-* "çekmek"

ET **taşğaru** = Fuyü *dıgar* "dışarı" (ayrıca *şıh-* "çıkarmak")

ET **temir** = Fuyü *dimir* ~ *dümür* "demir"

ET **teıri** = Fuyü *digir* ~ *diıir* "gök"

ET **udı-** = Fuyü *uzı-* "uyumak"

ET **uluğ** = Fuyü *uluh* "büyük"

ET **uyad-** "utanmak" = Fuyü *uyıttır-* "utanmak"

ET **yağmur** = Fuyü *namır* "yağmur"

ET **yan-** = Fuyü *nan-* "dönmek, geri gelmek"

ET **yaıı** = Fuyü *naa* "yeni, taze; az önce"

ET **yap-** = Fuyü *cap-* "örtmek, kapatmak"

ET **yay** = Fuyü *cay* "yaz"

ET **yè-** = Fuyü *χε-* "yemek"

ET **yürek** = Fuyü *cürüh* "yürek"

Mo. **abdara** = Fuyü *aptır* "gövde, beden, sandık"

Mo. **ağa** = Fuyü *akı* "ağabey"

Mo. **aıı** = Fuyü *aıı* "yabanî hayvan"

Mo. **arah** = Fuyü *arah* "içki, vot-ka"

Mo. **arbin** = Fuyü *arbin* "çok"

Mo. **biçig** = Fuyü *biçik* "kitap"

Mo. **biçig** = Fuyü *biçik* "kitap"

Mo. **dalay** = Fuyü *dalay* "deniz"

Mo. **dalay** = Fuyü *dalay* "deniz"

Mo. **mören** = Fuyü *mürün* "ırmak"

Mo. **nom** = Fuyü *nom* "kutsal yazı"

Mo. **ös-** = Fuyü *ös-* "büyümek, yetiştirmek"

OT **akrun** = Fuyü *agırın* "yavaş"

OT **balçık** = Fuyü *balgaş* "çamur"

OT **bildir** = Fuyü *bıltır* "geçen yıl, bildir"

OT **soğur** ~ **suğur** = Fuyü *sıgır* "kör"

OT **yantur-** = Fuyü *nandır-* "döndürmek, geri çevirmek"

OT **yaıak** = Fuyü *naah* "çene"

OT **yaıan, yağan** = Fuyü *caan* "fil"

OT **yumurtğa** = Fuyü *nomurtga* "yumurta"

Soğdca **nwm** = Fuyü *nom* "kutsal yazı"

SUyg. **galu** = Fuyü *Galı* "yaban kızı"

TT **ağar-** = Fuyü *agar-* “ağarmak” yazı”

TT **dayı** = Fuyü *dayı* “dayı”

Yun. νομος = Fuyü *nom* “kutsal

KAYNAKLAR

- AFANAS'YEV, P. S. ve L. N. HARİTONOV, *Russko-Yakutskiy slovar'*, Moskva 1968.
- BASKAKOV, N. A., A. İ. İNKIJEKOVA-GREKUL, *Hakassko-russkiy slovar'*, Moskva 1953.
- CHÉN ZONGZHÉN, LÉI XUANCHÜN, *Xībù Yùgùyǔ Jiǎnzhì*, Běijīng (Pekin) 1985.
- CLAUSON Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford 1972.
- Comparative Dictionary of Turkic Languages in China*. (Çince) 1990
- ÇANKOV, D. İ., *Russko-hakasskiy slovar'*, Moskva 1961.
- HU Zhen Hua, “Hēi lóng jiāng Fù yù xiàn de Kē ūr kè zī zú jí qí yǔ yán tè diǎn”, *Zhōng yāng mǐn zú xué yuàn xué bào*, 1983: 65-69.
- , “Hēi lóng jiāng shùng Fù yù xiàn de Kē ūr kè zī zú jí qí yǔ yán tè diǎn”, *Zhōng yāng mǐn zú xué yuàn xué bào*, 1991: 253-263.
- HU Zhen Hua, Guy IMART, *Fu-Yü Gırgıs: A tentative description of the easternmost Turkic Language*, Bloomington, Indiana 1987.
- , *A Kirghiz Reader*, UAS 154, Bloomington, Indiana 1989 (özellikle bak. Text XVII, 402-408).
- JANHUNEN, Juha, “A Sino-Finnish Joint Expedition to the Minority Nationalities of Northern China”, *JSFOu* 82, 1989: 277-279.
- KAŁUŻYNSKI, S., *Mongolische Elemente in der Jakutischen Sprachen*. Warszawa 1962.
- , *Iacutica. Prace jakutoznawcze*, Warszawa 1995.
- KRUEGER, J. R., *Yakut Manual*, Bloomington-The Hague 1962.
- LÉI XUANCHÜN, CHÉN ZONGZHÉN, *Xībù Yùgù Hàn Cídiǎn. Zhōngguó Shaoshù Mǐnzú Yǔyán Xìliè Cídiǎn Cóngshū Zhōngguó Shèhuì Kēxuéyuàn Mǐnzú Yánjiūsuo Zhūbiān. Sìchuān Mǐnzú Chūbanshè. Chéngdu* 1992.
- LESSING, Ferdinand D. (yay.), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley / Los Angeles 1960 (31995).
- MALOV, Sergey Yefimoviç, *Yazık Jyoltıh Uyğurov: slovar' i grammatika*. Alma-Ata 1957.
- MONGUŞ, D. A., *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva 1980.
- NADELYAEV, V. M., D. M. NASİLOV, E. R. TENİŞEV, A. M. ŞÇERBAK, *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad 1969.
- ÖLMEZ, Mehmet, “Tuvalar ve Tuvaca”, *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 95, Ocak 1996: 10-17.
- , “Hakaslar ve Hakasça”, *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 96, Şubat 1996: 6-21.
- , “Sarı Uyğurlar ve Sarı Uyğurca”, *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 98, Nisan 1996: 31-37.
- , “Potanin's Yellow Uigur Material and its Importance Today”, *Language and Culture of Turkic Peoples*, ed. M. Stachowski, *Studia Turcologica Cracoviensia* 5, Kraków 1998: 149-182.

- , “Tuvacanın Eskiliği Üzerine”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 10 (2000): 133-138.
- ÖLMEZ, Zuhâl, “Yakutlar ve Yakutça”, *Çağdaş Türk Dili*, Sayı 86, Nisan 1995: 29-37.
- PAL'MBAH, A. A., *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva 1953.
- , *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva 1955.
- POPPE, Nikolaus, “Das Jakutische”, *Philologiae Turcicae Fundamenta, Tomus Primus*, Wiesbaden 1959: 671-684.
- POTANIN, G. N., 1893: *Tangutsko-tibetskaya okraina Kitaya i tsentral'naya Mongoliya*, I, Sankt-Peterburg.
- RÄSÄNEN, Martti, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki 1969; *II Wortregister* 1971 (haz. I. KECSKEMÉTI).
- RÖHRBORN, Klaus, *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 1 a – agrıg. Wiesbaden 1977; Lieferung 2 agrıglan – anta. Wiesbaden 1979; Lieferung 3 anta – asanke. Wiesbaden 1981; Lieferung 4 asankelig – ayat-. Wiesbaden 1988; Lieferung 5 ayatıl – ämgäklig. Wiesbaden 1994.
- SCHÖNIG, Claus, “Bemerkungen zum Fu-yü-Kirgisischen”, *Bahşı Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn/Klaus Röhrborn Armağanı*, yay. von J. P. LAUT, M. ÖLMEZ, Freiburg/İstanbul 1998: 317-340.
- SEVORTYAN, E. V., *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov, Obşçetyurkskiye i mej-tyurkskiye osnovi na glasniye*, Moskva 1974.
- SLEPTSOV, P. A., *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva 1972.
- STACHOWSKI, Marek, *Dolganischer Wortschatz*, Kraków 1993. [A]
- , *Geschichte des Jakutischen Vokalismus*, Uniwerzytet Jagielloński, Kraków 1993. [B]
- TANNAGAŞEVA, N. N. Kurpeşko, AKALIN, Şükrü Haluk, *Şor Sözlüğü*, Türkoloji Araştırmaları, Adana 1995.
- TEKİN, Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, TDAD 13, Ankara 1995.
- TENİŞEV, E. R., “O yazıke kirgızov uyezda fuyuy (KNR)”, *Voprosı yazıkoznaniya*, 1966, 1: 88-96.
- , *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva 1968.
- , *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka*, Moskva 1976.
- , “K voprosu o proishojdenii kirgızov i ih yazıka”, *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1989, 4: 3-17 (Türkçesi: “Kırgızların ve Kırgızcanın Kökeni Sorunu Üzerine”, çev. C. TURGUNBAYEV, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, sayı 11, Şubat 1997: 56-71).
- , “Fuyuyских kirgızov yazık”, *Tyurkskiye yazıkı*, Bışkek 1997: 455-459.
- VIETZE, Hans-Peter, unter Mitarbeit von Klaus Koppe, Gabriele Nagy und Tumenbajaryn Daschzeden, *Wörterbuch Mongolisch-Deutsch*, Leipzig 1988.